

JUNG KÁROLY (1944)

"...iszonyú mennyiségű feladatunk van csak 25 esztendőre visszamenőleg..."⁴

Kérlek, hogy néhány szóban beszélj eddigi életedről, és ha lehet, szülőfaludról is, hiszen műveidben annyit foglalkozol vele!

1944. június 26-án születtem Gomboson. Ez a falu Közép-Bácska nyugati részén van, majdnem a Duna mentén. Ma már csak kétezer párszázan élnek itt. Majdhogynem színmagyar faluról van szó; Bácskának ebben a részében ilyen jellegű település még kettő van, Doroszló és Szilágyi. Gombost és Doroszlót is a török kor utáni újratelepítés során, a 18. század második felében alapították.

Minden koroszály megtalálható a faluban, vagy pedig ún. pusztuló településről van szó?

Hogy pusztuló faluról lenne szó, az talán túlzás, de azt magam is tudom, hogy a fiatalság zöme a faluból elvándorol, hisz Gombos amióta csak létezik, tehát 200 éve, parasztfalu, ipara gyakorlatilag sose volt, hacsak nem számítjuk azt a két kendergyárat, mely főképp a két háború között működött, aztán rövid ideig a felszabadulás után is. A fiatalabbak közül sokan, a nagy többség, nem kívánt, vagy nem kíván paraszt lenni, ily módon az, aki tanult, vagy aki iparra adta a fejét, aki értelmiségi, az törvényszerűen elvándorolt, és elvándorol a faluból ma is. A magam példája is ezt bizonyítja: egyetemi tanulmányaim után eljöttem a faluból, hiszen ezzel a végzettséggel mit is kezdenék ott. Az elvándorlás mellett létezik az ingázás intézménye is, amely Magyarországon is megvan: sokan járnak dolgozni "hetellőre", tehát hétfőn eljönnek, és szombaton hazamennek.

Mennyiben paraszti, illetve csak földművelő közösség a falu, tehát mennyiben és hogyan kapcsolódott - feltéve, ha volt ilyen - a falu értelmisége a többi réteghez?

Ezt a témát még igazán senki sem dolgozta föl; számottevő értelmiségi réteg a faluban sose volt. Értelmiséginek számítottak az általános iskolában tanítók, az esetleg a faluban élő orvos, gyógyszerész, az állatorvos, a pap és a kántor. Igazi összeforrottság köztük és a falu többi lakója közt sose volt. Az értelmiség a két háború között élte a maga világát, a parasztok meg a magukét - bár az, hogy parasztok, föltételesen értendő, hiszen voltak, akik komolyabb földvagyonnal rendelkeztek, és mellettük létezett egy nincstelen zsellérréteg is. Napjainkban ez már nem így van, de általában nem a földmaximummal rendelkezők alkotják a falu lakosságának a többségét. Ehhez tudni kell azt, hogy Jugoszláviában ma is létezik a magánparaszti intézmény, s van egy földmaximum, mely előírja, hogy egy-egy parasztfoglalkozású egyénnek 20 hektárnyi föld lehet a birtokában — a többségnek jóval kevesebb van. A falu megművelhető földterülete, a falu határa mindig sokkal kisebb volt, mint amennyien ezen élni szerettek volna, tehát mindig sok volt a nincstelen, a napszámos, a zsellér.

⁴Terjedelmi okokból rövidített változat. A kihagyásokat szögletes zárójelbe tett három ponttal [...] jelöltük.

Gondolom, a majdnem színmagyar Gomboson a magyar nyelvet nem fenyegeti az a veszély, mely a többnyelvű falvakban fennáll, tehát hogy erősen rongálódik, szókincsében vagy grammatikájában. Hogyan látod: romlik-e a magyar nyelv, milyen jegyeiben a legerősebben, és hogyan lehetne ez a folyamatot megállítani?

Anyanyelvünk romlik, sajnos! Ennek számos oka van, kitérni rájuk nagyon nehéz lenne. Az okok bizonyára az iskoláztatásban, az anyanyelvű kultúra hiányában, a pongyola sajtónyelvben keresendők. De ennek elemzése külön tanulmányt igényelne! Egyébként az egyetem elvégzése után magam is dolgoztam újságíróként, jó ideig a *Forum* kiadónál megjelenő *Jó Pajtás* nevű gyermeklapnak voltam olvasó nyelvi lektora és újságírója, 1970-től 1975-ig, leszámítva a tényleges katonai szolgálatot. Nyelvileg javítottam, foltoztattam a lapban megjelenő cikkek szövegét. Nem volt minden tekintetben lélekemelő foglalkozás, szórakozás. Hasonló dologgal foglalkoztam az Újvidéki Egyetemen, ahol a magyar nyelv lektora voltam. Ez annyit jelentett, hogy a magyar nyelvből tartottam előadásokat a BTK azon hallgatói számára, akik magyar anyanyelvűek, de tanulmányaikat szerb-horvátul végezték. Anyanyelvi tárgyat oktattam, lektorátusi szinten.

Nagy szükség volt ezekre a pótórákra? A magyar anyanyelvű diákok nyelvéllapota megkívánta ezt?

Ezek a hallgatók, akiket 5 éves lektori működésem alatt oktattam, mind magyar anyanyelvűek voltak, akik választott szakjukat, mondjuk a történelmet, szerb-horvátul tanulták. Mai napig is ezeket a tárgyakat Újvidéken is, meg Jugoszláviában is szerb-horvátul oktatják, illetve szlovénül, attól függően, hogy hol van az egyetem. De ezek a hallgatók, ha megszerzik az oklevelet, akkor származásuknál, nyelvtudásuknál fogva, magyar iskolában fogják ezeket a tárgyakat tanítani. Tekintve, hogy stúdiumaikat szerbhorvátul végzik, nyilván nagyon bölcs dolog az az ötlet, hogy ezalatt ne távolodjanak el magyar anyanyelvüktől, tehát megmaradjanak anyanyelvük kontinuitásában. Én elég szabadelvéen fogtam fel ezt a tárgyat, és ez alatt az 5 esztendő alatt a magyar nyelven kívül mindent beleszőttem, amiről úgy gondoltam, hogy a hallgatóknak tudniuk kell. Volt abban történelem, irodalom, néprajz és egyébek is, mind valahogy belecsempésztem a hallgatóság tudatába, hogy ne szakadjanak el a kultúrájuktól. Úgy gondolom, hogy ez felettébb hasznos tevékenység volt.

Előtte, még az egyetem alatt az Új Symposion szerkesztőségi titkára voltál. Hogyan ismerkedtél meg velük, és mit jelentett állásod?

Nem nevezném ezt állásnak. Az *Új Symposion* mint folyóirat már 21 esztendeje fennáll, 1965. január elsején indult. Előtte *Symposion* néven, mint a *Ifjúság* című lap melléklete működött. A későbbi *Új Symposion* első nemzedéke, tehát Fehér Kálmán, Tolnai Ottó, Domonkos István, Bányai János és mások itt kezdték a pályájukat kifutni, és később amikor mód nyílt rá, megkapták a saját folyóiratukat. Említettem, hogy a középiskola után Újvidékre kerültem, ez 1963-64-ben volt. Engem már középiskolás koromban érdekelt az irodalom. Nem tudok jobb szót mondani: nyilván az Úristen belecsókolt az emberbe valami tehetséget, és az a táltum, annak ellenére, hogy az ember vegyésznek készült, vagy bárminek, utóbb kibújik belőle. Föltételezem, így került sor arra, hogy Újvidékre kerülésemkor azon nyomban összeismerkedtem ezekkel a fiatalokkal. Létezett ott egy Ifjúsági

Tribün nevű intézmény, mai napig is létezik, ahol kitűnő vitaklubok voltak, meg egyebek, magyarul is meg szerbhórvátul is, és mi sem természetesebb, hogy mi gólyák, azokba is eljártunk.

[...]

Milyen volt akkoriban a hangulat, a légkör Újvidéken?

Ekkor robbant be a *Symposion*-müzzedék a jugoszláviai magyar irodalomba, palotaforradalmat végrehajtva. Gyakorlatilag ekkor próbálta afirmálni azt az új európai ízlést, amely előtte bizony nem volt jellemzője minden tekintetben az akkori jugoszláviai magyar irodalomnak. Egyfajta irodalmi forradalom volt ez, amelyet én már középiskolás koromban olvastam a *Symposion* mellékletben. Tehát én nem az előtörténet ismerete nélkül kerültem Újvidékre. Ha az ember olvasta Tolnai, Domonkos áttörő verseit, amelyek akkor szenzációnak és botránynak számítottak a jugoszláviai magyar irodalomban, és én ezeket diákként mind olvastam, akkor mi sem természetesebb annál, hogy mikor Újvidékre kerültem, látni akartam, ki az a Tolnai Ottó. Ők azóta szinte mindannyian régi haverjaim, az egész gárda; szóval megismerkedtem ezzel a társasággal, s büszkén mondhatom azt is, hogy 1963 decemberében jelent meg az első versem, a *Symposion* hasábjain. Tehát akkor már tudták, hogy vagyok, verseket hoztam, és viszonylagos rendszerességgel publikáltam már a *Symposion* mellékletben, később pedig az *Új Symposion*ban. Tehát akkor ismerkedtem meg ezzel a társasággal. Ekkoriban hagytam ott a technológiai kart és mentem haza, illetve Zomborba dolgozni. Mikor 1965-ben visszakérültem Újvidékre, akkor az *Új Symposion*, mint folyóirat már a 9-10. számánál tartott. Én menet közben is publikáltam, és akkor újra felvettem a kapcsolatot ezzel a társasággal, a symposistákkal, így mondták akkor, nem symposionistáknak; ódacsapódtam a környékükre. Bányai már asszisztens volt az egyetemen, Bosnyák később került oda, a többiek máshol csinálták a dolgukat. Állandóan ott lógtam körülöttük, ez természetes; az irodalomkedvelő ember ilyen körökbe megy. Van, aki horgászni szeret, van aki futballozni, én az irodalmat szerettem. Tehát a folyóirat létezett, megvolt a szerkesztőség, de nem volt annyi pénz akkoriban, hogy főállásban szerkesztőségi titkárt alkalmazzanak. Én láttam el tiszteletdíjas alapon a szerkesztőségben a titkári teendőket, közben persze egyetemre jártam. Én intéztem a levelezést, az adminisztrációt, stb. Tehát tudtam mindent, ami a lap körül történt. Irodalmi esteket szerveztünk stb. Ha jól emlékszem, akkor 66-tól kezdve 2-3 éven át töltöttem be ezt a tisztséget, amelyet életem egyik nagyon szép és emlékezetes korszakának tartok, mert az ember akkor valóban nyakig és vastagon benne volt az irodalomcsinálásban. Abban az időben gyakran publikáltam a laphon.

Vidéken hogyan fogadták ezeket az irodalmi esteket?

Ahogy vissza tudok emlékezni, szerveztünk ilyen irodalmi esteket Zomborban, Bezdánban, Szabadkán; nyilvánvaló volt, hogy amit mi ott elmondtunk, nem annak az irodalomfogyasztó rétegnek szólt, amely - mondjuk - Kosáryné Réz Lolán vagy másokon nevelkedett, hanem olyanoknak szólt - volna - teszem hozzá, akik mondjuk Kassák Lajoson és hasonlókon iskoláztak. Hát nyilvánvalóan az ilyenek nem az idősebb rétegből kerültek ki, hanem a fiatalabbak közül. Az *Új Symposion* körül akkor is, feltételezem: most is, létezett egy ilyen támogató, szimpatizőr társaság, főképp középiskolásokból, egyetemistákból

álló társaság. Nem emlékszem, hogy túl nagy botrányok lettek volna, mi elmondtuk a magunkét, az emberek kérdéseket tettek föl, és így tovább. Lassan ez is irodalomtörténet, mondhatnánk 20 esztendő távlatából.

Milyen volt a kapcsolatod az idősebb nemzedékkel? Voltak-e olyan írók, akikkel személy szerint jó volt a kapcsolatod? Akkoriban elég kemény hangú kritikákat közölt az Új Symposion. Hogy látod ma: mennyire volt szükség ezekre az éles támadásokra? Én mai fejjel úgy vélem, hogy másképpen nem mehetett végbe ez a — hogy a Te szavaiddal éljek — "palotaforradalom"!

Az az igazság, hogy a jugoszláviai magyar irodalom, illetve kultúra nem áll olyan sok alkotóból, hogy napjainkra ne ismernénk már egymást mindannyian. Abban az időben, a 60-as években mindenkivel megismerkedtem - Fehér Ferencsel, Ács Károllyal -, Boriék tanáraink voltak. Az azóta elhunyt írókat szinte mind névről ismertem, illetve köszönőviszonyban voltam velük: Laták Pista bácsira emlékszem, aki a *Magyar Szóban* a *Napsugár* rovatot szerkesztette, emlékszem a megboldogult Szirmai Károly bácsira, aki Verbászon lakott, de ha találkoztunk, "hogya vagy, fiam, te vagy a Jung, mit írsz?" - meg ebben a stílusban szólt. Nagyon érdekes figura volt az öreg egyébként. Emlékszem Sinkó Ervinre, ő a tanárunk volt, de őt közelebről sose ismertem meg. Kölcseyről tartott előadást, és Vörösmartyról is készült előadni, de arra már nem került sor, meghalt 67-ben. Emlékszem, mentünk a temetésre, Zágrábba, szinte minden hallgató elment. Ez nem anekdota, de elevenítjük fel. Úgy látom, majdnem csak holtakról beszélgetünk már! Immár ez is irodalomtörténet. Ott álltunk a mirogoji temető halottasháza előtt Zágrábban, mint egy ázott varjúserég, és egyszer csak odaállított egy hosszú fekete Mercedes, sofőrrel természetesen, és abból kiszállt egy alacsony - nem tudom, ráismersz-e, akit lefrok -, kiszállt egy alacsony, tömzsi, elnyűtt-begyűrt kalapos, kopasz úriember és félreállt. Krleža volt, Miroslav Krleža, Sinkónak régi barátja.

Kik voltak azok az írók, akiknek a művei hatottak rád? Magyarok, szerbek vagy bárki más?

Hát nézd, mondjuk hogy hatás, vagy nem hatás... Talán ezt nem az akkorinak kellene elmondania, hanem másnak, de én megpróbálok eltöprengeni. Nyilvánvaló, hogy az az irodalmi ízlés, amelyet az *Új Symposion* első nemzedéke hozott a jugoszláviai magyar irodalomba, és bátorkodom hozzátenni, a magyar irodalomba (ez is irodalomtörténet már! - egyszer nálatok is fel kellene dolgozni ezt valakinek, hogy a hatvanas-hetvenes évek *Új Symposionja* és *Hídja* mit jelentett az egyetemes magyar irodalom szempontjából), teljesen új szint jelentettek. Tehát kik voltak rám hatással? Nem tartom valószínűnek, hogy az *Új Symposion* első nemzedékéből rám bármelyikük is hatással lett volna. Tolnai, Domonkos költészete mindig is közel állt hozzám, de ahogy magam ismerem, nem hinném, hogy az ő költészetük lett volna rám hatással. Talán azok a mesterek, akik őrájuk is hatással voltak. Tehát, mondjuk, a magyar irodalomban azokat az alkotókat próbálom felsorolni, akik hatottak rám: Weöres Sándor, Pilinszky János, Kassák Lajos és Füst Milán. Ezek azok a nevek, életművek, amelyekről hinni tudom, hogy hatottak rám. A régi magyar irodalomból Balassit és Berzsenyit tudnám említeni. Ha ezekhez külföldi írókat is hozzá kellene csapni, akiket én mind a mai napig mély tisztelettel olvasok, meg fogsz lepődni: Homérosz, aztán egy nagy hiátussal Thomas Stearns Eliot, aztán Konsztantinosz Kavafisz. Ez a néhány név azért

behatárol egy olyan kört, ahol én az irodalmi indíttatásomat próbáltam elképzelni; és azt hiszem, nem rossz iskola lehettek.

És a szerbek közül?

Te, én nem állíthatnám, hogy a szerbek közül valaki is hatott volna rám. Ezt nem merném állítani.

Kicsit időben visszanyúlva, a régi Kalangya nemzedékéből esetleg?

Nézd, ami a *Kalangyát* illeti, ezt is egy valamással kell kezdenem. Ti már könnyen beszéltek, hogy a két világháború közti irodalom és a *Kalangya* és Szenteleky Kornél és a *Híd*. Ezt ma már könnyű így mondani, 1986-ban. De tegyük hozzá, hogy mi ezekkel az ügyekkel a 60-as években kezdtünk foglalkozni. Jó 20 évvel ezelőtt. Ehhez tudni kell azt, hogy a jugoszláviai magyar irodalom múltja, tehát a két világháború közti irodalom ismertsége, ez mai dolog, és nem akkori. Gyakorlatilag akkor, a 60-as évek elején, történtek lépések afelé, hogy a jugoszláviai magyar kultúra megismerje önmagát, önnön irodalmi hagyományait. Bori Imre akkor kezdte el gyűjteni az anyagot *A jugoszláviai magyar irodalom történetéhez*. Ennek azonban van egy előtörténete, amely nem kötődik szorosan ahhoz a munkához, amit Bori végzett. Középiskolás koromban, 1959-től 63-ig, míg én Szabadkán voltam, Dévavári Zoltán vezetésével, tudod kiről van szó, az íróneve Dér Zoltán, gyakorlatilag átfésültük a jugoszláviai magyar irodalom teljes történetét, Jugoszlávia megalakulásától a 60-as évekig. Mit jelent ez? Addig, míg a jugoszláviai magyar irodalomnak nem volt története, megírt története, akkor az emberek csak gyűjtötték ehhez az anyagot, az információt, talán abban az időben Dévavári Zoltán volt az egyetlen, aki ezt módszeresen művelte. Akkor is, ma is létezett egy *Életjel* nevű irodalmi élőújság Szabadkán, amelynek legfőbb szervezője, atyamestere, mozgatója Dévavári Zoltán volt akkoriban, tudomásom szerint ma is ő. Neki volt egy ilyen ötlete, hogy irodalmi vetélkedőket csináljunk, amelynek során feldolgozzuk ennek az irodalomnak a történetét a kezdetektől napjainkig, tehát a 60-as évek elejéig. Ez abból állt, hogy a szabadkai középiskolás diákok közül azok, akiket ez érdekelt, bekapcsolódtak ebbe a mozgalomba. Az akkori szabadkai gimnázium, a tanítóképző, az akkori műszaki szakközépiskola, ahová én is jártam, tehát e három iskola magyarajkú diákságának nagy része részt vett ennek az irodalmi élőújságnak a vetélkedőin is. Ilyen módon folyt az anyag feldolgozása. Abból állt, hogy hetekig, hónapokig bent üldögéltünk Dévavári egy vagy másfél szobás lakásában, ahol még egy bicikli is benn állt, és olvastuk a birtokában lévő könyveket, mert másutt nem voltak meg, és az így szerzett ismeretek alapján a Zoli által és munkatársai által összeállított kérdésekre válaszoltunk nyílt színen, a szabadkai színház nagytermében. Azt hiszem, havonta és kétfordulós módon, emlékszem, mindig hatalmas közönség kísérte figyelenemmel: diaktársaink, szülők, szabadkai értelmiségiek, hogy lám, miket ásnak elő ezek a fickók, miféle hagyományaink is vannak nekünk. Mindezt azért mondom el, mert *A jugoszláviai magyar irodalom történetének* vannak ilyen előzményei is. Tehát ezeknek a vetélkedőknek a során ezt az anyagot nagyjából feldolgoztuk, úgyhogy Újvidékre kerülésemtől számomra nemcsak az itteni magyar irodalomnak a jelene volt ismeretes, hanem én nagyjából tudtam, mi történt a két háború között. Nemcsak én, hanem mindazok, akik ebben a munkában részt vettek. Tehát már a Bori-féle munkálkodás előtt is létezett egy ilyen, inkább verbális kísérlet arra, hogy ez feldolgoztassék. De egyébként felhívom a figyelmet arra, hogy az *Életjel* című élőújságnak a története gyakorlatilag kihá-

mozható azokból az évkönyvekből, amelyek a műsorát dolgozták föl. Azt hiszem, hogy ez három vagy négy testes kötetben meg is jelent, az a címe, hogy *Életjel*, ha nem lenne meg nektek itt a könyvtárban, Dévavári Zoltánon keresztül föltétlenül szerezték be, mert ez a néhány kötet hatalmas adattára ennek a szabadkai időszaknak. Többek között ez az egész ciklus, amit most itt elmondtam, benne van, adátszerűen is; kik vettek részt benne, kik dolgozták fel azt az anyagot.

Szóval Te honnan számítod a jugoszláviai magyar irodalom létét? Mert Bori Imre könyvében visszanyúl nemcsak a Szenteleky-féle időszakba, hanem...

Hát nézd, ez egy furcsa kérdés, nem tartom magam alapvetően irodalomtörténésznek, bár hozzáteszem azt is, hogy amikor beiratkoztam a magyar nyelv és irodalom tanszékére, akkor voltaképpen azt hittem, hogy előbb-utóbb irodalomtörténész lesz belőlem, és az áttérésem a folklórra, később történt meg. A korszakolás kérdése még egy ilyen kultúrában is, mint a jugoszláviai magyar kultúra, kényes kérdés. Mert jól tudjuk, a magyar irodalomban is felmerül az a kérdés, hogy a modern magyar irodalom a *Nyugattól* számítódik-e vagy Kassáktól. Nos, ebbe ne bocsátkozunk bele, nehéz válaszolni. Nyilvánvalóan ezt angolosan úgy lehetne megoldani, hogy jugoszláviai magyar irodalomnak kell, hogy legyen egyfajta előtörténete. Tehát előtörténetek számít mindaz, ami ezen a területen történt, vagy íródott, vagy az onnan elszármazó írók műveiben előfordult, de táji, nyelvi, ha úgy tetszik, mentalitásbeli kötöttsége folytán oda tartozik, ahhoz a területhez, ahol most a jugoszláviai magyarság él. Tehát előzményként ki lehetne mondani. Ha belelapoznál a Bori könyvébe, akkor láthatnád, hogy kik azok, akik előtörténetként ide sorolhatók. Egyébként úgy hiszem, hogy a jugoszláviai magyar irodalom története valóban akkortól számít, amióta a jugoszláviai magyarság él. Tehát amióta a magyarságnak ez a része Jugoszláviában él. Nyilván ez 1920-tól erre felé van. Nyilvánvaló azzal, hogy Bori megírta ezt az irodalomtörténetet, minden nem oldódott meg. Ez egy nagy áttekintés, de részletkérdésekkel kapcsolatban még mindig rengeteg dolgunk van. A cég, a Hungarológiai Intézet, ahol dolgozom, ezen is munkálkodik.

A műveidről szeretnék kérdezni!

Első könyvem, versesfüzetem, remélem majd nem keverem össze a dátumokat, '68-ban jelent meg, az a címe, hogy *Ég az erdő*, alcíme *Két költemény*, ez a *Symposion Füzetek* első számaként jelent meg. Tehát ez a kötet két hosszabb költeményt tartalmaz, amely gyakorlatilag kötődik ahhoz az érdeklődésemhez, amelyeket előbb emlegettem. A kassági, Füst Milán-féle ízlés és versforma, tehát ilyen hosszabb, kibeszélő költemények. A következő könyvem, egyelőre maradjunk a szépirodalomnál, a *Leng* című kötet, amely '71-ben jött ki, ha jól emlékszem. 1975-ben jelent meg a *Bájosló* című gyermekverskötetem. Ez azért érdekes, mert megkaptam érte a Szerb Szocialista Köztársaság Neven-díját, amelyet évente ítélnék oda a köztársaság területén publikált legjobb gyermekirodalmi alkotásokért. Tehát '75-ben kaptam életem első és egyetlen irodalmi díját. 1977-ben jelent meg az *Ami nincs* című verseskötetem, amely eddig az utolsó verseskötetem volt. Emellett egy halom antológiában jelentek meg műveim, többek között a *Hol ó hol* címűben is, valanikor a hetvenes évek vége felé. Ez volt a *Symposion* után következő második nemzedék nagy bemutatkozása, lehet, hogy ti ezért nem is láttátok.

Valóban nem.

Az ott szereplő költők többsége azóta gyakorlatilag elhallgatott, vagy meghalt, mint például Podolszki József. Nem kívánék erről beszélni, nem bocsátkozom bele költőtársak életének, életművének boncolgatásába, ez maradjon az ő ügyük. Visszatérve, megjelentem itt, aztán a jugoszláviai magyar irodalom reprezentatívnak szánt antológiájában, a *Gyökér és szárnyban*, azt láttatok bizonyára, és összevissza mindenféle szerb, macedón meg török és sok más egyéb jugoszláviai kiadásban is megjelentek kisedded költeményeim. Magyarországon is egy csomó antológiában, például *Az idő lovaiban*, aztán egy József Attilának dedikált kötetben, ahol az ő emlékére, vagy a neki szánt versek voltak, közölték néhány versemet. A Vajdaságban a *Csigalagzi* című gyerekvers-antológiában is megjelentek verseim. Nyilván vannak olyan antológiák is, amelyekről nem is tudok. Tehát nagyjából ezek lennének a szépirodalmi alkotásaim, eddig még nem vettem a fáradságot, hogy bibliográfiailag feldolgozzam. Műfordítással is foglalkoztam, ennek java része, a versfordítások szanaszét hevernek ma is lapokban, folyóiratokban, újságokban, mindenfelé. Arsen Dikićnek, egy jugoszláv gyermekírónak két regényét is lefordítottam, az egyiknek a címe *Aholtágban ősszel*, a másiknak pedig az, hogy *Hóvihar kél a Maroson*. Ez egy trilógiának a 2. és 3. része, az első Fehér Ferenc fordította le, *A kiseréti szállás* címen. Azonkívül dolgoztam több fordításantológiában is az utolsó években Aleksandar Tišma novellájának fordításánál például. Közös barátunk, Paszkal Gilevszki verseit fordítottam, tudod ő kitűnően beszél magyarul, égei macedón, itt élt nálatok Magyarországon, később tért vissza, a magyar irodalom kitűnő macedón fordítója. Ezenkívül Parle Popović újvidéki szerb költő kötetéből fordítottam. A tankönyvkiadónak is sokat dolgoztam, ajánlott, meg kötelező olvasmányokat ültetem át magyarra: albánokat, macedónokat is, természetesen közvetítő nyelveken keresztül. Most van nálam egy csokornyí vers Slavko Mihalić, kitűnő horvát költőtől, a *Forum* kiadó készít belőle egy reprezentatív kötetet. Miért ne tenné meg az ember azt, hogy az anyanyelvén tolmácsoljon jó szövegeket. Az ember ezt időnként szórakozásnak, meg hát misszióknak is tekinti. Aztán ami a folklorisztikai munkálkodásomat illeti, ott is van néhány könyv már. A legfontosabbak ezek közül: az *Emberélet fordulói* és a *Gombosi népszokások* című, 1978-ban megjelent népszokásmonográfia, ez a magiszteri disszertációm javított változata. A könyv 6500 példányban jelent meg, abból 6000 került át Magyarországra és állítólag itt fogyott el. Nem illik, hogy én mondjam el, de hadd örököstessék meg valahol, hogy erről a könyvről megjelent igen sok ismertetés Jugoszláviában, Magyarországon, Romániában, Csehszlovákiában, és ahogy én meg tudom ítélni a szakirodalomból, ezt a könyvet most is az egyik legjobb, ha nem a legjobb a magyar népszokásmonográfiának tartják, ne tűnjék mindez szerénytelenségnek, ezt szakirodalommal tudom bizonyítani. Azt is büszkén teszem hozzá, hogy a magyarországi magyar, a magyarországi szlovák és a romániai magyar folklórban született azóta egy csomó olyan monográfia, amely bevallottan ezt a könyvet tartja mintájának. Tehát ez az első néprajzi munkám, menetközben megjelent két kis gyűjteményem, ezt az újvidéki Tankönyvkiadónak készítettem, állítottam össze, ezek kötelező olvasmányok, az egyiknek a címe *Az ördög és a molnárlegény*, ez meseválogatás az általános iskola második osztályos tanulóinak a számára, a teljes magyar mesekincsből azokat a rövidebb, könnyebb meséket tartalmazza, amelyek a gyerekekhez közelebb állnak. Utána összeállítottam egy másik kötetét, ennek a címe *A zentai kőkecske*, ez a negyedik osztályos tanulók számára ad egy válogatást a magyar mondakincsből, a történeti mondák nem szerepelnek benne, abból külön kötetet tervez a kiadó. Tehát itt a teljes magyar mondakincsből -

egy kis eredetmonda, egy kis hiedelemmonda, egy kis boszorkánymonda stb. - készült egy kis válogatás, a gyerekeknek rövidke utószóval, ilyet nálunk még senki nem csinált. A következő néprajzi munkámnál egy csöppet elidőznék. A címe *Jugoszláviai magyar folklór*. Ez egy nagy válogatás, tartalmazza azokat a tanulmányokat, gyűjtéseket, amelyek általában a szokásvilággal, bizonyos tekintetben a mondavilággal kapcsolatosak, és a II. világháború után keletkeztek. Büszkén teszem hozzá, hogy ezután következik ugyanebben a könyvben az első válogatott jugoszláviai magyar néprajzi bibliográfia. [...] És végül, hát az ember úgy van vele, hogy mindig a legutóbbi könyvecskéje a legkedvesebb. Most '86-ot írunk, ennek az esztendőnek a legelején, januárban jött ki, bár a tavalyi év végén kellett volna kijönnie, a *Táltosok, ördögök, garabonciások* főcímű, és *Bevezetés népi hiedelmeink, babonáink világába* alcímű kis könyvem, amely a Forum Kiskönyvtár sorozatban jelent meg. Ez a mű két részből áll, egy elméleti, tárgyaló, interpretatív részből, és a végén egy szövegantológiából. Azt a célt tűzte ki maga elé, hogy megpróbálja áttekinteni a jugoszláviai magyar hiedelemvilág kérdéseit. [...] Hadd tegyem hozzá, hogy kisdud folklorisztikai tevékenységem ezzel nem merült ki. Az elmúlt 5-6 évben tizenegynéhány, általam fontosnak tartott tanulmányt publikáltam, javarészt az újvidéki *Híd*-ben, de az *Ethnographiá*-ban és egyéb kiadványokban is. Ezenkívül, az újvidéki *Magyar Szó* című napilap szombati *Kilátó* nevű kulturális mellékletében az elmúlt három és fél esztendő alatt kb. 50 esszéisztikus jellegű folklórcikket tettem közzé, olyan négy-öt lapnyi terjedelemben. Ezt csak azért mondom el, hogy jövőre, vagy az utána következő esztendőben gyakorlatilag egy könyv lesz ezekből, egy tanulmánykötet. Ezzel válik teljessé mindaz, amit én abban a körben csináltam.

Mennyiben látod másnak a helyzeteket illetve a feladataitokat és státusotokat más országok kisebbségi értelmiségével összevetve?

Ez egy felettébb komplikált és összetett kérdés, attól tartok, hogy én arra nem tudok kimerítő választ adni, még csak megközelítőleg sem, de megpróbálok egy hangos töprengést elmondani.

Irodalmi és néprajzi vonatkozásokra gondoltam.

Irodalmi és néprajzi vonatkozásokra... Nos, ahhoz, hogy az ember össze tudja hasonlítani a jugoszláviai magyar irodalom vagy művelődés egészét mondjuk a romániai vagy a csehszlovákiai magyar művelődés és irodalom egészével, hát ehhez az embernek nagyon részletesen kéne ismernie ezeket a rokon területeket. Ennek, sajnos nincsenek meg a materiális feltételei, tehát az, hogy az ember kézbe tudjon venni minden olyan könyvet, kiadványt, újságot és egyebet, amelyet ezek az irodalmak vagy kultúrák produkálnak. Úgyhogy amit én itt elmondok, az sok tekintetben föltételelesen értendő. Én a magam szakterületén belül megpróbálok messzemenően figyelemmel kísérni mindazt, ami az egyetemes magyar néprajz és művelődés terén történik. Ez általában sikerül is, úgyhogy nagy vonalakban és a magam részéről tudom, hogy nálunk itt és az említett két országban mivel foglalkoznak. Azt tudom mondani, hogy a jugoszláviai magyar néprajztudomány mai napig is a kezdeteinél tart. Ez a könyv, amiről az előbb beszéltem, a *Jugoszláviai magyar folklór*, megpróbálja prezentálni azt, hogy ez a tudományosság eddig mit tudott felmutatni. Ami a jugoszláviai magyar folklórt illeti, a II. világháború után gyakorlatilag nem volt képzett folklórista. Mai napig sincs sok. És azok, akik akkor ezzel a kérdéssel foglalkoztak, inkább amatőrök voltak, lelkes műkedvelők, akik arra vállalkoztak, hogy népdalt és egyebet gyűjtsenek. Tehát

abban az időben, mint a könyvben található cikkek tekintés is bizonyítja, megpróbálták valamit csinálni. Később, ahogy megalakult a Magyar Tanszék, majd a Hungarológiai Intézet, napjainkig ez a dolog fölfejlődött. Nyilvánvaló, hogy amit a jugoszláviai magyar néprajztudomány produkált, (én nem szeretek álszerű lenni!), állítom, hogy jó és sok tekintetben fontos. De sem mennyiségben, sem a főlhordott anyag tekintetében nem közelítheti meg azt az anyagot, amit a kolozsvári vagy más romániai magyar kollégák produkáltak. Nyilvánvaló, hogy a jugoszláviai magyarság körében ma már, és mondjuk az elmúlt évtizedekben sem lehetett olyan archaikus ballada- és meseanyagot gyűjteni, mint amit Nagy Olgáék vagy Kallós Zoltán, vagy más erdélyi néprajzkutatók össze tudtak hozni. Dehát szabadjon megjegyezni, hogy nem érdem kérdése, le tudnak-e tenni az asztalra egy archaikus ballada- vagy meseanyagot, hanem a körülmények tehetik ezt lehetővé. Ami hozzám eljutott a csehszlovákiai magyar néprajztudomány területéről, az fölöttébb szerény. Bár az utóbbi esztendőben kijött egy-két daloskönyv, játékgyűjtemény, ami gyönyörű. Úgy találok, hogy ebben a kontextusban a jugoszláviai magyar folklorisztika nem áll rossz helyen. A szokás- és hiedelemkutatás terén letett, vagy a közeljövőben letesz az asztalra olyan korpuszokat, amelyek az egyetemes magyar folklorisztika szempontjából is fontosak, illetve fontosak lesznek. Ennyit röviden, vázlatosan a folkloristikáról. Annyit még elmondhatok, hogy a jugoszláviai magyar néprajzkutatással az újvidéki egyetem Hungarológiai Intézetében foglalkozunk, ez általában egy-két ember volt az eddigiekig. Tóth Ferenc volt az első, és én vagyok ennek a folytatója. Előbb Penavín Olga gyűjtött, és úgy látszik, a most következő kutatási évtől válik lehetővé, hogy ne csak egy-két ember foglalkozzon vele, hanem 9-10.

Ami az irodalmat illeti, módunk van rá, hogy megpróbáljuk figyelemmel kísérni mindazt, amit a világon, tehát nemcsak itt Kelet-Közép-Európában, hanem másutt is magyar nyelven publikálnak. Ez általában sikerül, néha nem. Most nyilván nem bonyolódhatok bele abba, hogy értékeljem, a jugoszláviai magyar irodalom ilyen, a romániai magyar olyan, a csehszlovákiai magyar meg amolyan stb. Ezt bízzuk az irodalomtörténészekre. Szerintem az a jó, vagy az lenne a jó, hogyha mindezeknek a magyar nyelven frott irodalmaknak, beleértve persze a nyugati magyar irodalmat is, mindez mindannyiunk számára elérhető lenne. Gondolj vissza az Illyés-féle ótágú sípra, mert ma már a magyar irodalomról beszélni csak úgy lehet, hogy egyetemes magyar irodalmat mondasz, ahová mindez beletartozik, vagy pedig beszélhetünk magyar irodalmakról. Nagyon szerencsés ötletnek találtuk azt, hogy a magyar irodalom történetének ez a kis spenót-változata megjelent, azt hiszem, a negyedik kötetben, a határon túli magyar irodalmat tárgyalja. A maga módján érdekes vállalkozás, és nagyon fontos, hogy az itteni olvasók is lássák, hogy az irodalmat magyarul, vagy ha úgy tesszik, a magyar irodalmat mások is művelik, és művelhetik, és mindenki a maga körülményei és lehetőségei szerint, vagy idézőjelben: ahogy lehet és ahogy engedik, hogy Szeli Istvánt idézzem, művelik. Az lenne a szerencsés dolog, ha mondjuk beállítana valaki Szögedébe a Kárász utcai könyvesboltba, és kérhetné mondjuk Határ Győző drámáit. Szerencsés dolognak tartom, hogy legalább folyóirataink, a tieitek hozzánk, vagy a mieink hozzátok eljutnak, így legalább a másik gondjairól, munkáiról, terveiről tudomást szerezhethünk. Mondjuk, vannak szerencsés és kevésbé szerencsés irodalmak, és mindenki a maga országához mérten próbálja művelni a művelendőket. Arra próbáltál rákérdezni, hogy mi az értelmiség feladata. Nem tudom, hogy erre tudnék-e neked szabatos választ adni. Nyilvánvalóan ehhez az kéne, hogy az ember maga mögött tudhasson néhány felmérést. Tehát társadalomtudományi felmérésekre gondolok, amire nagy szükség lenne, hogy az ember tudja, kikből

áll, és mi az a jugoszláviai magyar értelmiség. A tanárok, az orvosok, a mérnökök vagy nem tudom én kicsodák. Amíg ez a kérdés nincs definiálva, addig nem tudok beszélni jugoszláviai magyar értelmiségről se. Vagy például fel kéne mérni az itteni értelmiség olvasáskultúráját is, hogy mit olvasnak. Olvassák-e a jugoszláviai magyar újságokat, a tudományos folyóiratokat és az irodalmat, a magyarországi irodalmat. Elárulhatom neked, hogy nincs jugoszláviai magyar szociológia, tehát nagy felelősség lenne itt arról beszélni, hogy micsoda. Azt, mondjuk, nagyjából tudom, hogy milyen a *Magyar Szó*nak a példányszáma, a *Híd*nek a példányszáma stb. De ezt leírni nem tudjuk. Úgyhogy ilyen kontextusban lehetne vagy kellene eltöprengeni arról, hogy mit kell, vagy mit lehet tenni az értelmiségnek. Én ebbe nehezen tudnék belebocsátkozni, legfeljebb a magam munkáját tudnám itt elmondani, hogy én mit tartok fontosnak. Vagy mondjuk életem során mit csináltam, vagy mit szeretnék csinálni. Nézd, ebből, amit én neked már két óra hosszúra próbálok elmondani, nyilván látszik, hogy mi az, amivel foglalkozom. És amit még szeretnék megcsinálni, az tovább folytatni a jugoszláviai magyar néphagyomány gyűjtését, tehát magának az anyagnak a dokumentálását magnetonon, és ennek közzétételét. [...] A következő 5-10 esztendőben szeretnék néhány könyvet megírni, a meglévő tanulmányaimat, dolgozataimat sajtó alá rendezni. És hát menet közben szeretnék egy-két verseskötetet is letenni az asztalra. Úgy hiszem, hogy ha minden jugoszláviai magyar értelmiségi, ki-ki a maga területén jól végzi a munkáját, arra törekszik, hogy a maga szakterületén a legtöbbet nyújtsa, akkor meg tudja őrizni az identitását; egyszerre legyen, például, jó orvos, jó állampolgár és magyar is. [...] Az ember végzi a maga dolgát, akár a *Magyar Szó* mellékletében, akár a *7 Nap* mellékletében, a rádióban, a televízióban, belopod az emberek figyelmébe a saját szakterületedet, és a vonatkozó dolgokat. [...]

Utolsó kérdésem visszakanyarodna a Symposionhoz, pontosabban a Symposionnak kimondott vagy ki nem mondott céljához, hogy vállalni kell a jugoszláviságot és a jugoszláv ideológiának a történeti háttérét. Hogy látod ezt a problémát? Tehát kitékintettek a legkülönbözőbb jugoszláviai népek kultúrájára, rengeteget fordítottak, nemcsak Jugoszláviából, hanem a világból is. Ennek a fajta — újfajta — viszonyulásnak voltak-e az említett jugoszláv népek felől is megnyilvánulásai, vagy visszajelzései? Hogyan fordítják például ők a magyar néprajzi munkákat, és egyáltalán a magyar irodalmat?

Hát ez, amit itt elmondtál, ugyancsak egy komplex kérdés, talán nem is egy kérdés. Több ízben emlegettem itt, hogy vannak témák, amelyek művelődéstörténeti vagy irodalomtörténeti távlatúak immár. Ha arra gondolunk, hogy az *Új Symposion* első nemzedéke a hatvanas évek elején indult, és annak jó huszonöt esztendeje, ez már egy negyed század, itt már megvan az a történeti distancia, amit majd föl kellene dolgozni. Dehát ezek az emberek élnek, virulnak, alkotnak és vagyunk még továbbra is, úgyhogy még nyilván várat ez a kérdés magára. Szerintem az *Új Symposion* nemzedékének felbukkanása és berobbanása a jugoszláviai magyar kultúrába alapvető fontosságú. Alapvető fontosságú azért, mert ez volt az a nemzedék, mely szélesre tárta a kapukat egyrészt a jugoszláv szellemiség legjobb trendjei vagy friss irányzatai előtt, ugyanakkor ezeken keresztül, vagy ezzel párhuzamosan Európa felé is. Arról van szó, hogy ez a fiatal nemzedék tulajdonképpen vastagon figyelemmel kísérte mindazt, ami a jugoszláv irodalmakban és kultúrákban történt, és tulajdonképpen ezek mellé a történetek mellé próbálták ők is a maguk anyanyelvén odasorakozni. Tehát nyilvánvaló volt, hogy a hatvanas évek elején, amikor a jugoszláv irodalmak szinte

szinkronban voltak az európai irodalommal, ugyanakkor a jugoszláviai magyar irodalom addigi nemzedékei bizony sok tekintetben Európa után kullogtak. Akkor lehetne ezt nagyon eklatánsan lemérni, ha az ember kézbevenné mondjuk azt az irodalmi produkciót, ami nálunk 1950-től 1960-ig megjelent. Hát az egy nagyon tanulságos dolog lenne. Egyszer valakinek abból kellene disszertálnia, hogy a költők, a regényírók, a prózaírók mi mindent tettek le az asztalra. Mai szemmel nézve ez az irodalom nagyon sok tekintetben, majdnem azt mondtam, megmosolyogtatóan anakronisztikusnak tűnik, ahhoz képest, amit Európában és Jugoszláviában a legjobb irodalmakban műveltek. Tehát az *Új Symposion* nemzedékének, első nemzedékének nagy érdeme, hogy kaput nyitott a modern jugoszláv irodalmak, a jugoszláv esszéisztika felé. A jugoszláviai magyar írók, a fiatal írók vállalták azt, hogy ők Jugoszláviában élnek, vállalták a magyar irodalmi kötődést, a magyar irodalmi tradíciót, de ugyanakkor szem előtt tartották mindazokat a törekvéseket, amit a belgrádi, a zágrábi vagy szlovéniai írók megvalósítottak. Magyarán, az akkori fiatal írók teret nyitottak egy olyan irodalom felé, mely az adott pillanatban nálatok sem volt így, nem volt felszínen. Tehát gyakorlatilag a jugoszláviai magyar irodalomnak magasabb színvonalra kerülése és európai nyitottsága onnantól számítódik. És nem véletlen, hogy ezek az emberek, vagy ezeknek az embereknek egy része később az oktatásba, az egyetemre került, az *Új Symposion* első nemzedékének a tagjai a jelen pillanatban a jugoszláviai magyar kultúrának meghatározó egyéniségei. Ha óhajtod, példákat mondok. Bányai János egyetemi rendkívüli tanár, a legjobb jugoszláviai magyar elméletírók és esztéták egyike, 8 esztendeig szerkesztette a *Hídat*, amely 8 év a *Híd* legragyogóbb, vagy egyik legragyogóbb korszaka volt. Én a magam legjobb tanulmányait ebben a szakaszban, mondjuk 78-tól 84-ig vagy 85-ig közöltem, utána Bányai a *Forum Könyvkiadó* igazgatója lett, főszerkesztő, a jelen pillanatban az egész *Forum*-ház vezérigazgatója. Tehát látható, hogy meghatározó egyéniség. Gion Nándor az Újvidéki Rádió magyar műsorának a főszerkesztője. Gobby Fehér Gyula, prózaíró, jelen pillanatban a Vajdaság oktatásügyi miniszterének helyettese. Bosnyák István egyetemi rendkívüli tanár, Gerold László egyetemi docens, Tolnai Ottó az Újvidéki Rádió harmadik műsorának egyik szerkesztője. Domonkos István, az egy külön modell, fogta magát, elment Svédországba, jelen pillanatban is ott él. Tehát mindez azt bizonyítja, hogy ezek a fiúk jó úton indultak el, és a jelen pillanatban is nyilvánvaló, hogy ezeken a stallumokon, ahol most vannak, nyilván ezt a frissebb, nyitottabb szellemiséget tudják érvényesíteni. Nem kétséges, hogy ezek aztán maguk után olyan nemzedéket neveltek, vagy tudtak nevelni, akik nem elsősorban az uram bocsá' Göre Gáboros irodalmat művelték, vagy imádják és fogyasztják, hanem inkább jobban szeretik, mondjuk Marko Rišticet, aki szürrealista volt, vagy Kassák Lajost, akinek ugyancsak voltak szürrealista vonatkozásai, vagy Miroslav Krležát, akinek megvan a maga kötődése a Monarchiához stb., vagy egy Ivo Andrićot, aki egy európai fej volt, etc. Hát nyilván ezt a kérdést egyszer valakinek disszertációban kéne fölmérnie, meg azt is, hogy ez alatt a 20 esztendő alatt, vagy a kezdeti szakaszban melyek voltak azok a világirodalmi vagy európai irodalmi művek vagy esszékötetek, amelyeket ez a nemzedék figyelemmel kísért. Mert hát "mutasd a könyvtárad, megmondom ki vagy"-alapon látható mindez. Úgyhogy előbb-utóbb mindezt meg kell írni, és az nyilvánvaló, hogy a jugoszláviai magyar kultúra, vagy a jugoszláviai magyar tudományosság, ezen belül a magam mestersége, a folklorisztika sem lenne ott, ahol most van, mindezen előzmények nélkül. Nyilván szükség volt arra az európai és jugoszláv nyitottságra ahhoz, hogy én ebben a pillanatban egyik alapvető feladatomnak tarthassam a magyar-délszláv komparatisztika kérdéseinek a

vizsgálatát. Elképzelhető ugyanis az is, hogy mit érdekel engem a folklór-komparatiztika, elmegyek csak valamelyik faluba. De hogyha én azon töprengök, hogy érdekes módon a magyar táltós-figurának miért van meg a párhuzama egy isten háta mögötti boszniai faluban, ahol a vjedogonják az esőcsinálók, és miért csinálják ugyanúgy, mint a magyar táltósok, akkor az ennek a nyitottságnak köszönhető. [...]

Annak a szemléletnek, amelyet az Új Symposion vallott, voltak megnyilvánulásai az említett népek részéről is? Fordították-e a magyar irodalmat a macedón stb., isten háta mögötti településeken?

A könyvkiadás vagy a kölcsönös fordítási irodalom a jugoszláv nemzetek között egy külön, összetett probléma, amelyet nem lehet csak egy magyar-délszláv relációra leszűkíteni. Jugoszláviában, mondjuk az irodalmak, a könyvkiadás helyzete merőben más, mint Magyarországon; sokkal kisebb példányszámban jelennek meg a könyvek, méregdrágán, megfizethetetlenül drágán. Van egy ilyen statisztika, nem a kisujjamból szoptam, van egy folyóirat, az a címe, hogy *NIN*, ezt idézem, amelyben kimondták, hogy a jugoszláv könyvprodukciónak, tehát az évente megjelent több tízezer könyvnek a 90 százalékát a Száva-Duna vonaltól északra olvassák. Ezt nem én találtam ki. Hát ha ezen egy szociológus eltöpreng, fölöttébb sajnálatosnak és megdöbbentőnek találja. Ebből az következik, hogy a jugoszláviai magyar irodalom fordítása szerb-horvátra vagy más nyelvekre ugyanolyan probléma, mint a jugoszláviai ruszin, szlovák, román, török vagy olasz irodalmak fordítása. Ezen a téren történnek és történnék változások, de korántsem olyan mértékben, ahogy az kívánatos lenne. Ezt az a statisztika is bizonyítja, hogy nálunk Pesten sokkal több jugoszláv könyvet fordítanak magyarra. Lehet, hogy a magyar olvasók számára a jugoszláv irodalom vonzóbbnak tűnik, mint egy jugoszláv olvasó számára a magyar irodalom. Bár, mondjuk, a jugoszláviai magyar írók többségének, így például nekem is, van szerbhorvát nyelvű kötetem. De másoknak is, Domonkosnak, Tolnainak, Fehér Ferencnek, Ács Károlynak is, Hercegnek is. Szinte mindenkinek van szerbhorvát, szlovén, esetleg macedón nyelvű kötete is. Most jelent meg a jugoszláviai magyar költészet reprezentatív nagy antológiája, szerbhorvát nyelven a Matica kiadónál. Előtte egy hasonló kötet jelent meg a belgrádi Nolit kiadónál. Volt ehhez hasonló Macedóniában is. Látod sorolom itt neked a témákat, megint valaki disszertálhatna abból, hogy a jugoszláviai magyar irodalom recepciója a jugoszláviai könyvkiadásban. Mert ugyanez bibliográfiacé még nincs feldolgozva. Tehát iszonyú mennyiségű feladatunk van csak 25 esztendőre visszamenőleg, nem beszélve a hátralékról.

1987. november

(Pozsik László)